

Kincses Károly:

Mesterségtől a művészetig. Szipál Márton fotográfusi tevékenységéről

PROLÓG

Történetét sokszor hallottuk különféle előadásmódokban. Életének eddigi nyolcvan éve nyolc mondatban is elmondható dióhéjban. Például így: Ismert és híres fényképészdinasztia legtehetségesebb tagja, aki – erőteljes apai hatás következtében – kezdetben nem akart fényképész lenni. Bankalkalmazottként dolgozott, volt szovjet hadifogoly, saját műtermet nyitott Debrecenben, amit pár évre rá, a kollektivizálás kény- és szükségszerűségéből egy szövetkezeti tagságra cserélt, oly sok magyar fényképészhez hasonlóan. Felköltözött Budapestre, ott felvételezőből hamarosan telepvezető, majd kereskedelmi igazgató lett, jól ment a sora, de mégis, a szövetkezet felső vezetésével teljes egyetértésben, 1956-ban a tagok közül többen átlépték az osztrák-magyar határt. Bécsben nívós díjat nyert, majd valamivel később Los Angelesben a hírneves Sunset Boulevardon lett portréműterme, Almási Lászlóval. Itt negyedszázadon át fényképezett világ-sztárokat és névtelen embereket és extravagáns külsejével, nonkonform személyiségével, kapcsolati hálójával maga is a show-biznisz tagja lett.

Aztán mégis inkább hazajött. És most, itt, Magyarországon újjászületett a nyolcadik évtizedében, a hazai celebvilág egyik figurájává vált, cikkek tucatjai, média-megjelenések sokasága teszik a társasági körök ismert figurájává. Ennyi röviden a Szipál-sztori, amit a bulvársajtó még ilyen-olyan történetekkel, öt feleséggel, Hollywooddal, Rolls Royce-szal és Jaguárral, partikkal és bulikkal nagy, színes lufivá fújkal.

Szipál Márton, 2010

Ami minket sokkal inkább érdekel, az az, hogy több mint hatvan éve elkezdett szakmáját nem feledte, mesterfokon tanít, fényképez, nyilatkozik ma is, rendületlenül. Ami pedig fényképészi pályájának talán leglényegesebb tanulsága: nagyon fontos a megszerzett és begyakorolt szakmai tudás, hasonlóan fontos a választott technika, amit használ, de mindezeknél is jelentősebb az a lélektani érzék, intuíció, melynek segítségével minden modellből a lehető legjobbat hozza ki az expozíció pillanatában. Jó a szakmában, jó a technikában, jó lélektani érzékkel áldotta meg őt a sors, és van jó dumája, jó megjelenése, s mindezeken túl még megfelelően tudja kezelni a sajtómunkatársakat is. De most, lássuk, ki is valójában Szipál Márton, mindenki Marcija. Honnan jött, merre tart, helyét hol lehet meghatározni a magyar fotográfiában.

A CSALÁD

Egy igazi fotósdinasztia legismertebb tagja, melynek története immáron két évszázadon át zajlik. Apja, Szipál Márton Károly udvari fényképész, felesége, két gyermeke Márton és Margit, Márton Károly nagybátyja Szipál József, Márton fia Péter, Margit férje Szegheő József, két leányuk Szegő Mária és Szegő Katalin is fényképészek lettek. Tekinthejtjük véletlennek is ezt a dinasztikus képződményt, de valószínűleg nem az. A családi legenda szerint a Szipálok Csehországból kerültek Magyarországra. A történetből az derül ki, hogy a nagyapa faragta volna a Szent István-szobor talpazatát. Ez a legelső említése a családban felbukkanó művész-mester vonalnak. A következő generációban Martin nagyanyjának testvére, Szipál József következik, aki kitanulván a fényképészszakmát, Pozsonyban nyitott

Szipál Márton

műtermet az 1900-as évek elején. Az ő unokaöccse volt Szipál Márton Károly, udvari fényképésmester, ki kalandos élet után Sárospatakon és Sátoraljaújhelyen kamatoztatta fényképészi tudását, amelyet a müncheni művészeti iskolában töltött négy esztendő alapozott meg egy életre. Pataki időszaka 1919-től 1923-ig tartott, ekkor tette át székhelyét Szolnokra. Onnan 1930-ban költözött a Szipál család Debrecenbe, a Piac utca 41. szám alá. 1944-ben a 24 helységből álló, jól menő és igen sikeres műterem bombatalálatot kapott. Közrejátszhatott ez is abban, hogy az apa Nyíregyházára költözött, 1951 után itt érte a szövetkezetesítés. 1956-ban Budapestre költöztek, előbb az V. Szemere utca 21.-be, ahonnan 1963-ban az Apáczai Csere János utca 1.-be ment a család. Az idősebb Szipál 81 éves koráig aktívan dolgozott, ekkor vette át lánya, Maca a műtermet, akinek férje, Szegheő József is elsajátította a fényképészszakmát, és természetesen két lányukból sem lett más, mint fényképész. S ha még lesz Budapesten fényképésműterem, akkor ők is lesznek, azt hiszem. A felsorolt családtagok mindnyájan a fényképészszakma krémjéhez tartoztak, de egyikük sem volt művész. Ez a pálya egyedül Mártonnak jutott. De szülei, családtagjai ebben-abbán, külön és együtt is mind alakították figuráját, hozzájárultak ahhoz, hogy Mártonból Martin legyen.

Szipál Márton, 2010

SZIPÁL MÁRTONTÓL MARTIN S. MARTINIG

Ahogy említettem, apjától tanulta meg azokat az anatómiai alapokat, amelyek segítették, hogy a legszabálytalanabb arcú modelljéből is vonzó személyt varázsoljon. Hasonlóképpen a fényképészszakma alfáját és omegáját jelentő, a világítással, a hátterekkel, kellékekkel a lényeget kiemelő, lényegtelenet, zavarót elfedő tudás forrása is Szipál Károly udvari fényképésmester volt. Ráadásul az ő idejében, az 1920-as évek második felében tért át a szakma az addig többnyire használt üvegműtermes felsővilágításról az elektromos lámpák, reflektorok segítségével előállított műtermi fényeffektusokra. Ha kritikusan figyeljük a folyamatot, ez a váltás sokaknak nem sikerült, a fényképészszakma igénytelenedése, értékcsökkenése megítélésem szerint igazából itt kezdődött. Szipál Márton Károly azon – kevés számú – kivételek közé tartozott, akik az új technikát színvonalcsökkenés nélkül voltak képesek átvenni, s ferde fényterelő lemezeikre világító reflektoraival hasonlóan szép, puha fényeket tudott produkálni, mint korábban az üvegműterem tetejére szerelt függönyrendszer finomhangolásával.

Szipál Márton, 2010

Ez a kétfajta tudás a fiút, Mártont, mindmáig elkiséri. Ezekre a biztos alapokra építette aztán azt a saját személyiségéből, habitusából, az általa megszerzett tudásokból álló, filozófiai, esztétikai ismeretekből szövőődött, egyéni stílust, mely segített létrehozni életművét, mely őt Szipál Mártonná tette. Majd száz vele készült interjút átolvasva, feltűnt, hogy amikor nem kalandjairól, feleségeiről, autóiról, bulijairól beszél, hanem a szakmáról, akkor százszor is az apjával kezdi, vele folytatja, s csak utána tér vissza ahhoz, hogy ő mi mindent tett hozzá ahhoz, amit Szipál Károly Mártontól akaratlanul is eltanult. Szívesen meséli, hogy a gyermekkora óta az őt szervesen körülvevő műtermi világból kizárólag a csinos retusőrlányok érdekelték. Márpedig ők aztán voltak számosan, hiszen Szipál édesapja nagy műtermet vitt akkoriban Debrecenben, sok munkával és sok alkalmazottal. Érthető és elfogadható ez a történet. Gondoljunk csak bele, ránk milyen hatással lett volna ugyanolyan 8-10 éves korunkban, ha egyebet sem hallunk apánk szájából, mint hogyan kell kinéznie egy kompozícióban a fejnek, a szemnek, hogyan kell jól világítani egy arcot. Vagy miként kell a jellegzetes Szipál-beállítást létrehozni a modell előnyösebb kinézése céljából. Már az idősebb Szipál is jól tudta, s ezt fiával, lányával is elsajátította, hogy ez az az ideális fejtartás, ami majdnem mindenkinek jól áll. Apjuk azt is mondta, takard el a száját, és megtudod, milyen a kép. Lehet, hogy más talán észre sem veszi, vagy azt hiszi, milyen szépen nevet, de a szemekből pontosan látszik a legkisebb szorongás is. Ilyen és hasonló ismeretek százai alapozták meg Szipál Márton mai fotós tudását. Itt kapta a szakmai alapokat, itt szokta meg az igényességet, tanulta meg azt, hogy mi mindenre képes egy fényképész az ügyes beállítással,

a világítás beállításával. Ezeket mind kétségtelenül innen hozta, éltette tovább munkája során itt és Amerikában, s tanítja most is. Még néhány dolog feltétlen az apai örökség részét képezi. Például, hogy megtanult így komponálni, s nemcsak megtanulta, hanem fényképeszi hitvallásának lényegévé, központi részévé tette. Ennek eredményeként törekedett arra, hogy az általa létrehozott képeken a dolgok harmóniában legyenek. Mára már a matematikával, geometriával érvel, ha valaki szakmai dolgairól, látásmódjáról kérdezi. És ha berzenkedett gyermek- és ifjúként Márton, ha nem, a folyamatos atyai intelmek megtették a magukét, akkor is tanult, ha nem akart. Elmesélte többször is, hogy debreceni műtermükkel szemben a moziban vetítették Laurence Olivier főszereplésével a Dán királyfi című filmet, s ő azt legalább tucatszor nézte meg, memorizálta a fényeket, beállításokat, s addig kísérletezett apja műtermében, mígnem sikerült hasonló világítási effektusokat előállítani. Igen, így lehet valamivé válni.

Hiába volt az ifjú Szipálban oly nagy a kezdeti ellenállás, hogy a debreceni piarista gimnáziumban tett érettségije után, hátat fordítva apja műtermének, a szakmának, 1942-től egy bankban lett alkalmazott pár hónapig, aztán egy biztosítótársaságnál helyezkedett el. Hamar kiderült, hogy a fényképezéssel nem tudott nem foglalkozni. Megpróbálta, de nem állt neki kézre a hivatalnokoskodás. E rövid kitérő után elkezdte apja műtermében a segédletet, majd a mesterléthez szükséges tanulmányokat, s letöltötte azt a két év gyakorlóidőt, amit az ipartörvény megszabott és aminek betartását az iparkamara nagyon szigorúan felügyelte. 1942-ben kapta meg a mesterlevelét, de még mindig nem a fényképezés volt a kizárólagos tevékenysége. Tisztiiskolát végzett, ahonnan zászlósként indult a frontra. Amikor rövid szovjet hadifogságából hazatért, azt látta, hogy a hozzá hasonló bankfiúk, az alkalmazottak sorsa egyre nehezebb, ezzel szemben apja még mindig viszonylag jól megélt fényképész műterméből. E felismerés nyomán határozta el, hogy önállósítja magát, s saját üzletet nyit. Így is történt. Mivel apja még nem érezte elég felkészültnek fiát az önálló mester-létre, ezért nem támogatta az üzletnyitást, s abba is beletett majd egy esztendő, hogy felkeresse őt a műtermében. Akkorra már Márton annyit fejlődött, hogy apja kénytelen volt revideálni korábbi nézeteit, s elismeréssel a hangjában kérdezte, ezt és ezt honnan tudod? Nem kis elégtételt jelentett a korábban sokat szidott fiúnak a válasz: hát tőled, apám.

Innentől már jól láthatóan elágazik kettejük pályája. Az apa folytatta tovább a kisiparos létet, néha szövetkezetben, néha önállóan. Fia a megélhetését jelentő műtermi, kommersz fényképezés mellett a művészvilág felé orientálódott, s már Debrecenben kezdett színészkörökben forgolódni. Az üzletileg nem nagyon jövedelmező, ámde presztízsből sokat jelentő színészfényképeket tette ki üzlete kirakatába, körökben töltötte szabad idejének jelentős részét. Akkoriban nem akárhik játszottak ám a Debreceni Csokonai Színházban: Somlay Artúr, Gyenge Árpád, Inke László, Kozák László, Solti Bertalan, Petur Ilka mellett Móricz Lili, Spányik Éva, Zenthe Ferenc alkották a társulat krémjét.

Az 1948-ban nyitott fotóműtermét három évvel később benyelte a szövetkezesítés. Miután az egyénileg termelők kollektivizálása ugyanúgy része volt az akkori párt ideológiájának és napi politikájának, mint korábban a bankok, gyárak államosítása, a földbirtokok felosztása, ezért nem volt sok választása. Akarta, nem akarta, Szipál Márton 1951-től a Debreceni Művészi Fotó Ktsz tagjaként folytatta tovább tevékenységét. Olyan fényképészekkel volt itt együtt, mint Berzéki Sándor, Gisser Gyula, Hapák József. 1953-ban Budapestre költözött, és a Budapesti Fényképész Szövetkezet dolgozója lett. Igaz, a bemutatkozásnál úgy fogadták, hogy ugye, maga nem császári és királyi udvari fényképész, mint az apukája? Jó kis entrée, nem? Előbb a Marx téri FÉNYSZÖV üzletben dolgozott, mint felvételező, azután a November 7.-e

téren lett telepvezető, végül a szövetkezet Bajcsy-Zsilinszky úti központjában lett a kereskedelmi osztály vezetője. Elég gyors karrier. Művészfényképezőként is sikerrel teljesített, hiszen a Fédération Internationale de l'art Photographique, azaz a Fotóművészet Nemzetközi Szövetségétől AFIAP (Artiste FIAP, azaz a FIAP művésze) címet kapott, ami azt jelentette, hogy sikeresen teljesítette azokat a mennyiségi és minőségi kvótákat, melyek a cím elnyeréséhez szükségeltettek. Ez bizonyos számú hazai és nemzetközi kiállításon, pályázaton való eredményes szereplést írt elő. Egészen pontosan, a szervezet szabályzata szerint az AFIAP-kitüntetés azon személynek adományozható, akinek munkái magas művészi színvonalról és kifogástalan technikai tudásról tanúskodnak, és aki legalább öt év eredményes fotográfiai tevékenységet tud bizonyítani, és ez idő alatt legalább ötven nemzetközi pályázaton elfogadott képet és díjat tud igazolni. Nem maradtak feljegyzések, hogy Szipál esetében hol és mikor történt meg ez a rengeteg szereplés, alig féltucatnyinak sikerült a nyomára bukkanni eddig – olyanoknak, mint az 1955-ös MADOME XI. Országos Kiállítása Budapesten, az 1956 őszi rendezett Fotohaus pályázat Münchenben, ahol első díjat nyert, s még ugyanebben az évben 3. a Rio de Janeiro-i Expositao Internacional de Arte Fotograficán a Last Good-bye című képével.

1956-ban még részt vett a Magyar Fotóművészek Szövetségének július 28-i alakuló közgyűlésen, aztán hamarost elhagyta az országot második feleségével és a FÉNYSZÖV vezetőivel, Veres Tamással, Skita Győzővel, Halmi Bélával, Kálmán Bélával és még sokakkal. A szövetkezet több mint harmada lelépett. Ez a debreceni és budapesti szakasz volt Szipál Márton számára az alapozó időszak. Innen már csak felfelé ivelt pályája. Kezdődött azzal, hogy friss emigránsként a bécsi lapokból értesült, hogy még a forradalom előtt kiküldött művei, s közülük is egy, első díjat nyert a már említett müncheni Fotohaus fotópályázatán. 1956 novemberének végén érkezett New Yorkba, ott nem tudott elhelyezkedni, ezért hetek múltán továbbment Clevelandbe, ahol ekkoriban rengeteg magyar élt. Itt egy hónapig keresett munkát, hiába. Tőkés András, aki Los Angelesben élt ez idő tájt, pénzt küldött jegyre Mártonnak, aki ezért választotta Amerikának ezt a részét következő célállomásául. 1957 januárjában Los Angelesben, a Tom Atkinson Stúdióban kapott állást, heti 35 dollárért. Kezdetben csak fekete-fehér papírképeket laborált, filmeket, lemezeket hívott. A tulajdonosnak három üzlete volt a városban, a Wilchare Boulevard-on, a Robinson Áruházban, és a Down-townban. Aztán, ahogy gyarapodott Martin angol szókinccse, úgy kínálták meg fotós feladatokkal is. A három üzlet között ingázott, meghatározott időkből, előre megrendelt portrékat készített. Fizetését 150 dollárra emelték, s kezdett beilleszkedni a helyi életbe, kuncsaftokat szerzett. Egy évig dolgozott itt, aztán a bérelt lakásában alkalmi felvételeket vállalt. Segítséget is talált Landsdown angol lord felesége személyében, aki heti rendszerességgel ügyfeleket küldött neki. Szakmailag is előbbre lépett 1959-ben, amikor a Professional Photographers of America tagjának választották, 4 képét befogadta a társaság, erről egy oklevél is tanúskodik.

Amikor 1961 végén megérkezett – a korábról, a budapesti szövetkezetből ismert – Almási László is Los Angelesbe, akkor leültek a Via Venetón a Tupis kávézó teraszán. Beszélgettek, s úgy álltak fel, hogy akkor közösen kibérelnek egy üzletet, s ki-ki alapon munkákat vállalnak. Szipál portréfényképészként elsősorban az itthonról hozott tudását használta, fekete-fehér fotókat és nagyításokat vállalt, míg Almási az első időkben inkább labormunkákkal foglalkozott, majd a színes felvételeket készítette addig, míg működött kettejük közös stúdiója. Az első évük nem volt túl könnyű és látványos sikerekben gazdag. Változott a helyzet, amikor John Wayne színész szembeült a kamerájával. Fekete-fehér portréját kitette a kirakatba, mert a Sunset Boulevard üzleteiben az az egyik legfontosabb reklám: ki mindenki fordult már meg azon a helyen. Így robbant be Szipál amerikai karrierje. De az igazi jólétet valószínűleg a Californian Girls című divatmagazin szerződése

hozta meg a számára. 1965-től kezdve, majd egy évtizeden keresztül járt-kelt a világban, divatfotókat készített Görögországtól Egyiptomig, Alaszkától a Tüzföldig. A sikert anyagi biztonság is követte. Martin kivásárolta Almási üzletrészét, s innenől fogva Martin Studio néven a 8525 Sunset Strip Boulevard címen lévő műterme a helyi társasági élet egyik központjává lett. Sok ismert sztár fordult meg benne, s tucatjával készültek az elhíresült Martin-portrék. Ez volt a főutcája Los Angelesnek, ott voltak a legjobb divatüzletek, és ő is ott volt.

1974-ben az addig szintén a budapesti fényképész szövetkezetben dolgozó fia disszidált, s egy évig az apjánál lakott, használva annak laborját. Egy évre rá Martin nyitott egy kis üzletet Péternek, s attól fogva két Szipál fényképezett Los Angelesben. Az ifjabb Szipál munkásságát most nem tisztzem értékelni. Martin – tény, ami tény – ismertséget és hírnevet szerzett klasszikus technikával készült és mégis egyedi látásmódot tükröző fekete-fehér képeivel, valamint azzal az attitűdjével, hogy az amúgy barátságos és mindenkihez kedves ember a műteremben tudott nagyon szigorú lenni. Minden apró részletre figyelt, még a modell lábujját is beállította, s mindegy, hogy Priscilla Presley-nek vagy Margaux Hemingway-nek hívták az illetőt, avagy Miss Smith-nek, saját maga készítette a beállításnak legmegfelelőbb hajviseletet, sminket, öltöztette, vetköztette őket. Ő tervezte meg a világítást, a háttérrel. Egy-egy portréfotója gyakran órákig tartó kemény munka eredménye volt, melynek során a fényképész, de a modell is erős igénybevételnek volt kitéve. Martin törekedett arra, hogy mindent a fotográfia és a művészet szabályai szerint komponáljon, rendezzen meg. Különösen a szemeket hangsúlyozta, mind a fényekkel, mind a beállításokkal. Kamatoztatta pszichológiai ismereteit is, mindenből igyekezett a legtöbbet, a legjobbat, a legelőnyösebbet kihozni. S ha ez kimerítő munkát is jelentett a portré alanyától, utólag majdnem mindenki hálás volt a fényképész makacosságáért, s szívesen fizette ki a nem mindennapi honoráriumot a képekért. Ami természetesen tovább emelte Martin hírnevét.

Ez így ment évtizedeken keresztül, ám 1992-ben be kellett zárni a stúdióját. Részben a megrendelések csökkenése, részben a bérleti díjak emelése készítette erre. Kibérelt West Hollywoodban (89 Kings Road) egy háromszintes házat, s ott lakott az első emeleten, miközben a földszinten egy ablak nélküli stúdiót, a másodikon egy felülvilágítás napfényműtermet működtetett. Részben privát megrendeléseik voltak, részben színész- és modellügynökségektől kapott felkéréseket: portfóliókat készített, castingoló ifjú tehetségek fényképeztették vele az első lépcsőt jelentő sztárfotókat. Amikor pedig már nem küldte az ügynökség a kuncsaftokat, akkor fogta magát, s 1997-ben visszaköltözött Magyarországra, ugyanolyan hirtelen, mint ahogy elment negyvenegy évnek előtte.

ÉS ONNAN MÁIG

Nem tudom, belegendoltak-e komolyabban, hogy ez a hetvensok éves ember, visszakerülve Magyarországra, hogyan talált magára a Los Angeles-ihez alig hasonlító budapesti életben, miként szokott vissza. De tény, hamar hazaért lélekben is, kialakultak a körei, talált magának elfoglaltságot és pillanatok alatt váltott, amikor kellett. Idősen, túl a pályája zenitjén váltott, s megtanulta a digitális képkészítést, a digitális képkézelést, igazítja a fényképeit fotóshoppal, nyomtat és benne van még ma is a szakmai élet fősodrában. Vett egy digitális Nikont, s jobbára autodidakta módon felfedezte az új képkészítés forszait. Közben kiállítások tucatjait rendezték képeiből, felkapta a média, befogadta a társaság, de ő – mindezek mellett – elsődleges feladatául azt határozta meg, hogy mindazt, amit megtanult, amit tudott, amit megélt, azt továbbadja.

Fotótanfolyamot tartott Csobánkán, tanított a D1 stúdióban, megjelentetett egy könyvet, Szipál Márton: Sztárok sztárfotós szemmel 2004-ben, amiben jól nyomon követhető az a folytonosság, amely láttatja, miként mentette át Martin Marciba mindazt, amit csak látszólag hagyott az Újvilágban. A könyvben szinte

megkülönböztethetetlenül keverednek a fél évszázados képek a maiakkal, az amerikai sztárok a honiakkal. Bódi Magdi és Szász Lula, Eszenyi Enikő és Olivia Hussey, a Zefirelli-film Júliája, Margaux Hemingway és Medveczky Ilona, Priscilla Presley és Liptai Claudia, Réz András és John Wayne, Staller Ilona, azaz Cicciolina és Gábor Zsazsa, Hubert de Givenchy vagy Dennis Hopper jól megférnek együtt, egy könyvben. Megjelent még 2004-ben egy 400 képes dvd Martin: The Hollywood Years címmel, és amikor éppen nem médiaszerepelt, éppen nem fényképezett, éppen nem aktuális kiállításán forgolódott, akkor a debreceni önkormányzat megbízásából 2009-ben napokon át járta Debrecen utcáit és készített Szipál-fotókat a városról, az épületekről, az emberekről, hangulatokról. Az ebből összeállított anyagot 2010-ben a debreceni Kölcsey Központban állították ki. S hogy valóban tett valamit azért a városért, ahol anno oly sokat élt, talán mutatja az ott kapott Kölcsey Ferenc-díj.

Mit szűrhet le az életrajzot író, vagy olvasó mindebből? Talán sokat, talán semmit, ki-ki habitusa szerint. Az azért mégiscsak nagyon figyelemre méltó, hogy egy nyolcvanhat éves ember, részben a múltjával és nem kis részben jelenével, miként tud figyelmet kelteni maga iránt, hogyan képes a tudását megosztani, hogyan képes mindennap jelen lenni, miként teremtette meg és őrizi a Szipál Martin nevet, s hogyan építette be magát nivós munkával a magyar fotográfia történetébe.

Kincses Károly

